

Svůj následující text **I'M AFRAID OF THE BIG BAD GROUP** věnuji Marii Hoškové, která souhrnný název **WHO IS AFRAID OF THE GROUP** pro naši letní školu skupinové analýzy vymyslela. Také dala dohromady tým a povzbudila nás všechny svou systematickou pracovitostí, opravdovostí a laskavostí.

Náš počátek byl veselý, optimistický. Zněla nám v hlavě ta známá písnička **WHO'S AFRAID OF THE BIG BAD WOLF** a my jsme se nebáli ničeho...

Měli jsme se více bát: o Marii.

Kdybychom byli věděli.

Nevěděli jsme. Nevěděla jsem, bála jsem se jen toho, co jsem znala, a tak jsem psala:

JÁ SE BOJÍM VELKÉ ZLÉ SKUPINY

Jakožto skupinové analytičce mi dělají velikou starost dvě zásadní události skupinové povahy, totiž ty dva totalitní režimy mého života. Bylo mi osm let, když skončila druhá světová válka, a bylo mi padesát dva, když po čtyřiceti letech vzal za své komunistický režim. To byly ty dvě velké zlé skupiny mého života.

Je možno si představit silnější motivaci pro zájem o lidské sdružování a jeho temná nebezpečí?

Nicméně, oba totalitní režimy se započaly dobrovolnou volbou: nacismus v Německu let třicátých a komunismus v poválečném Československu. Můžeme tedy usoudit, že patrně ve skupinových matricích oněch velkých skupin-společností bylo něco vadného, a že bude dobré chybu hledat, pro ochranu generací budoucích.

Dovolu mi vyslovit hypotézu: tou zavádějící řídicí silou oněch „zlých skupin“ byla dynamická součást sociálního nevědomí – falešně kolektivní self, stručně falešné My. Takové tvrzení samozřejmě provokuje otázku:

cožpak taková věc – kolektivní subjektivita - vůbec existuje?

Jak by pravil Winnicott: jedinec se stává osobou tím, že vytváří skupinu a že je skupinou utvářen. Skupina lidský rod charakterizuje stejně určitě jako vzpřímená chůze, jako používání jazyka, jako holá kůže.

Potom ještě, podle Malcolma Pinese: „...pokud je prvek 'skupina' zakotven v samotném jedincově ustavení, jak také opravdu skupinová analýza potvrzuje, potom je možno opravdu...nahlížet skupinu jako self.“ (Pines 1996/2,183)

Pojem skupinového self je specifikován myšlenkou **“kolektivního projektu”**:

„až už cokoli lidi vede k tomu, aby se sdružili, určitě se budou snažit vytvořit smysl a záměr pro své společenství...Skupiny neobsahují nějakou nadindividuální skupinovou mysl, ale nadindividuální projekt. Ten projekt představuje určité záměry, ideály a zdroje založené ve specifické historii (podobně jako je tomu u jedincova self), a daný projekt může být uskutečňován na všech myslitelných úrovních“ (Karterud and Stone 2003/7)

Za určitých okolností může skupina (jakákoli skupina) rozvinout destruktivní nebo i sebedestruktivní kolektivní projekt:

skupinové self může být použito k cizímu účelu.

Uvedu napřed pro objasnění dvě viněty:

Viněta 1: v Praze, v raných letech padesátých, v době čerstvě zaváděného totalitního komunismu. Skupinu tvořila školní třída dvanáctiletých. Do třídy vstoupil cizí muž, představil se na stupínku jako nový ředitel školy a oznámil dětem, že všichni žáci školy se povinně stanou členy organizace Pionýr. Všichni povinně složí pionýrský slib a budou nosit rudé šátky.

Později žáci shledali, že nový ředitel si při výuce plete historické postavy a že používá vulgární sexuální jazyk. Dále vybral Marušku, oblíbenou hezkou dívku, aby mu denně do ředitelny nosila seznam těch, kdo nemají na sobě pionýrský šátek. Děti se cítily ponížené a zmatené...

A potom dostal nápad Petr, jeden z přirozených vůdců skupiny: navrhl ostatním, že ode dneška tedy všichni budou nosit šátky, aby třída ochránila Marušku před těžkým osudem, ale přes ten šátek, aby nebyl vidět, všichni budou nosit roláky, aby se nemuseli hanbit. Třída s nadšením nápad přijala.

Děti tehdy prvně zažily možnosti skupinového chování za totality: jak si zachovat sebeúctu a skupinové hodnoty a přitom se vyhnout persekuci. Cenou byla svoboda projevu: skutečné hodnoty skupiny byly sdíleny jenom potají. Bylo to tehdy řešení ještě naivní, odpovídalo věku, někdejší žáci později zažili totalitní situace opravdu neschůdné.

Hledání svobody se měnilo spolu s historií. V letech šedesátých společnost dosáhla jednoho ze svých tehdy možných vrcholů, intelektuálně, mravně, citově. Během tzv. Pražského jara různé sociální skupiny, vlastně celý národ, se sjednotil ve snaze společnost zreformovat, umožnit svobodu a pravdivost. Tato snaha Pražského jara byla zmařena invazí pěti armád vedených armádou sovětskou v srpnu roku 1968.

Veškeré úsilí, na němž se tak mnoho různých skupin sjednotilo, bylo tak zrušeno. Občané byli zváni k čistkám, jakožto jedinci, zbavení opor své skupiny, aby se od myšlenek Pražského jara distancovali, aby souhlasili „se vstupem vojsk“, tedy s okupací. Takto pak na počátku let sedmdesátých skoro celá protestující humanitní inteligence byla zbavena vlivu, zaměstnání, společenského postavení, mnozí i osobní svobody. Každý jedinec, každá skupina se potýkala s otázkou, která zachránit hodnoty, integritu skupiny či pouhou její existenci v situaci totalitní moci.

Viněta 2: *bylo to v půli let sedmdesátých a skupinu tvořili výzkumní pracovníci-přírodovědci. Ve srovnání s vědami humanitními byly vědy přírodní politice trochu vzdálenější a poskytovaly tedy o něco větší bezpečí. Nicméně i tento tým musel dbát o požadovanou politickou kvalifikaci, o tzv. kádrový profil pracoviště: každý vědecký tým měl sestávat z požadovaného počtu členů strany a byl mu povolen pouze určitý počet nestraníků.*

Hlavou týmu po léta byl vědec mezinárodně uznávaný avšak čerstvě vyloučený z Komunistické strany. V ohrožení se tak ocitl nejen on sám ale celý jeho tým, existence týmu. Členové týmu tedy hledali cestu, jak zůstat spolu jakožto skupina vědců a jak se vyhnout infiltraci či dokonce rozprášení. A tak se mezi sebou domluvili, že vybídnou některého vhodného člena týmu, aby se ucházel o členství v Komunistické straně a uspokojil tak politický požadavek po kádrovém profilu pracoviště. Bylo těžké najít jedince, který by byl ochoten toto podstoupit. Nakonec byl beránek nalezen: mladý asistent, nadmíru oddaný svému vědeckému učiteli. Aby ochránil svého Mistra a celou skupinu, byl ochoten požádat o členství v komunistické straně. Byl zcela hladce přijat za kandidáta a zdálo se, že tým je tak zachráněn ve své celistvosti.

Avšak objevila se nebezpečí nečekaná. Mladému asistentovi, bez ohledu na jeho status začátečníka, se otevřely vzácné možnosti, nejcennější pak cesty do zahraničí, na vědecká setkání, kontakt s tamějšími kolegy... Toto bylo odeřeno ostatním členům týmu, těm nezbylo než přemáhat závist. Ale mladý muž byl také podrobován výslechům a přemlouván ke spolupráci s tajnou policií...A tak se stalo, že integrita týmu-skupiny byla otřesena, právě tak jako osobní integrita onoho mladého muže...

Tyto dvě viněty dělí dvacet let, ale obě odhalují stejný totalitní mechanismus: aby skupina přežila, je ochotna stáhnout se do stavu předstírání, jakoby přízpusobením moci. Aby zachránili skupinu a její hodnoty, jsou členové skupiny ochotni předstírat podřízenost či dokonce souhlas s násilnou ohrožující mocí. Cenou je rozštěpení, splitting, mezi chováním skupiny navenek a skutečnými pocity členů ... či dokonce pak úpadek skupinové integrity.

Cenou je vznik falešného kolektivního self.

Na tomto místě je třeba opět se obrátit k teorii, napřed k teorii jedince.

Individuální self může být pravdivé nebo falešné

Podle Winnicotta (1960) se individuální self dítěte může rozvíjet dvěma směry: pravdivé self se objeví, když „dostatečně dobrá“ matka instinktivně rozpozná přirozené základní dětské potřeby. V opačném případě, jestliže pečující osoba není „dostatečně dobrá“ matka, začne se pravděpodobně rozvíjet falešné self.

Rozvoj falešného self znamená, že dítě musí odštěpit některé své potřeby a na jejich místo přijmout potřeby matčiny, identifikovat se s nimi, přijmout je a prohlašovat je za vlastní. Pravdivé self dítěte tak zůstává nerozvinuto, nerozpoznáno, nepojmenováno. Falešné self se tak rozvíjí v procesu identifikace s agresorem – neboť i matka se může zachovat jako agresor.

Individuální falešné self začíná identifikací s agresorem

„...jestliže musí čelit vnější hrozbě,... identifikuje se subjekt se svým agresorem... buď se sám ujme agrese, nebo agresora napodobuje fyzicky či morálně anebo přijme vnější znaky moci, jimiž se agresor vyznačuje... (Laplanche and Pontalis, (1973), p.208).

Jev identifikace s agresorem popsal Ferenczi jakožto výsledek sexuálního útoku dospělého vůči dítěti. Výsledné chování je pak úplně podřízeno dětské vůli dospělému agresorovi. Později, díky procesu individuace a separace, získá jedinec schopnost zaujmout vůči agresorovi kritickou vzdálenost a spatřovat jej kriticky. Co ale zůstává poškozeno je jedincovo pojetí sebe sama, jeho poškozená sebeúcta.

Podobně jako jedinec se může chovat také skupina, jestliže je vystavena hrozbě zvenčí: skupina se také může identifikovat s vnějším agresorem a může vyvinout falešné kolektivní self, falešné my.

V obou předchozích vinětách jsme poznali, jak členové skupin usilovali zachránit fyzickou integritu své skupiny a současně si zachovat vnitřní pravdivost. V onom čase totalitárních režimů se dobré řešení zdálo neuskutečnitelné: k máni se nabízela pouze řešení špatná či ještě horší. Cenou za přežití byla ztráta pravdivosti jedinců i skupin a začasť bylo třeba volit řešení vědomě, ve stavu černé beznaděje. Jakmile se totalitární režim jednou ustavil, nebyl již k přemožení.

Pak se ovšem otázka vnučuje, jak takový režim vůbec mohl ustanoven býti? Jak to vyspělí občané mohli vůbec dovolit?

Oba totalitní systémy v Evropě XX.století se započaly dobrovolným občanským výběrem. V poválečném Československu komunistická strana legálně vyhrála volby. Sociální protagonisté nového režimu byla tak zvaná generace modrých košil – svazáci. Dětství strávili za války a k jejímu konci dosáhli rané dospělosti.

“Ve společnostech traumatizovaných mají lidé sklon opakovat traumatickou zkušenost uvnitř svých rodin, škol, institucí a organizací vojenských, politických a náboženských, uvnitř svých skupin obecně... Imigranti, uprchlíci, ti, kdo přežili sociální traumata jsou zejména náchylní znovu vytvářet své předchozí traumatické zkušenosti ve svých nových společnostech.” (Hopper, 2003b, p.63).

Druhá světová válka přinesla hluboké trauma celé společnosti, traumatizován byl celý národ. Ale pro svazáky v modrých košilích, v citlivé době jejich vstupu do světa, představovalo chování a způsoby nacistů jedinou zkušenost s dominujícím objektem. Není divu, že pro mnohé se vzorcem chování stala identifikace s agresorem: se vším svým vědomým úsilím tato mládež “bojovala a pracovala pro nový lepší svět”, nicméně nevědomě používali násilné vzorce chování vtištěné předchozím agresorem. Ve skutečnosti odsuzovali ostatní občany do jakýchsi hotových vrozených kategorií jako to před nimi činili nacisti; pouze nyní se to rozsuzování nedělo podle původu rasy ale podle původu třídního. A skupinová nenávisť opět byla používána jakožto legální způsob vnuceného sociálního vývoje a sociální kontroly.

(Není pochyb o tom, že z hlediska politiky rozhodující byl vliv Sovětského svazu jakožto vítězné mocnosti a jakožto nového hegemonu moci ve střední Evropě. Nicméně, tento vliv byl přijat a dobrovolně podpořen značnou částí populace, jejímž mluvčím se stali nositelé modrých košil.)

A tak sotva jeden totalitní způsob – nacismus – skončil, totalitní komunismus započal růst, byť v rozporu s vědomým přáním mnohých. Nový totalitní systém vyrůstal ze vtištěných struktur a

vzorců společenského chování: tedy jakožto přenosstarých způsobů na nové obsahy, novou ideologii, nová hesla. Následuje poslední příklad:

***Viněta 3:** bylo krátce po druhé světové válce. Skupina sestávala z mladých studentů a dělníků, kteří obětovali volný čas prázdnin práci na brigádě, dobrovolnické práci v průmyslu či zemědělství. V dětství zažili válečné násilí jakožto rozhodující vzorce sociálního chování. Dosud pod vlivem těchto vzorců byli plni hněvu proti případnému nepříteli a byli rozhodnutí se kdykoli s ním utkat a porazit jej. Byli naplněni hlubokou solidaritou se všemi potlačenými, vykořisťovanými světa, toužili po sjednocení, po stejnosti, po rozplynutí v “masách”. Byli tak zvaně nerozborně rozhodnutí “postavit nový svět”. Ta skupina postrádala některé základní skupinové náležitosti, jako pevné hranice a diferenciaci skupinových rolí: členové skupiny na sebe nahlíželi jako na nerozlišenou součást mas a vedoucí role skupiny byla delegována na vzdálené představitele komunistické strany: Strana byla viděna jako Velká Matka. Jakýkoli pokus o individuaci se strany jedince byl nahlížen jakožto akt nepřátelství, odcizení masám, Straně. Členové skupiny spočívali v hluboké a mnohdy slastné obecné regresi.*

Existovalo mnoho skupin podobných. Neváží se k nim vlastní skupinové děje, pouze zmíněný popis. I když byla taková skupina sezdána k práci, nepředstavovala pravou vědomou “working group” podle Biona. Daleko spíše takové skupiny byly vedeny silami rituálu a různé neverbální aktivity, zpěvy a kruhové tance, slastně nahrazovaly slova a věcný skupinový dialog. Takovýmto způsobem byl totalitarismus navozován, tímto způsobem sdružování, který zapůsobil jako nový imprinting. Tento způsob byl na počátku mnohými prožíván jako nejlepší východisko z předchozích válečných útrap, jako nejpříjemnější regrese.

Falešné kolektivní self se tedy zrodilo jakožto nevědomá kolektivní sebe-mystifikace.

Výběr určitého politického a společenského režimu, který se měl uskutečnit za plného rozumu a vědomí, se ve skutečnosti odehrával ve stavu polovědomé regrese. Splnutí s omnipotentním božstvem podobným objektem (což zde byla Strana, respektive její ideologie), připomínalo původní jednotu matky a dítěte ještě předtím, než dítě započalo proces individuace-separace. O tom též svědčila poslední viněta.

Viněty zde uvedené v pořadí jako první a druhá ve skutečnosti tedy představovaly stav historicky pokročilejší – totiž rozštěpení mezi tím, co dávali členové skupiny najevo čelíce představitelům moci a jejich opravdovým, vědomým zájmem, přesvědčením. Takové zrání skupinového vědomí spojené s odporem vůči autoritě připomínalo zrání mladého jedince.

Přírovnání platí též pro dva vývojové stupně falešného self. Obě falešné identity, falešné self a falešné kolektivní self se rozvíjejí ve dvou stupních: na prvním stupni subjekt nevědomě splývá s agresivním objektem, zatímco na druhém stupni subjekt dozrává ke zvědomění svého zájmu skutečného a k odporu vůči agresivnímu objektu.

Nicméně, existuje rozdíl mezi falešným self jedince a skupiny, ten rozdíl existuje zejména na samém počátku děje: na rozdíl od dítěte, které je v moc dospělého zcela vydáno, mají dospělí členové skupiny menší či větší možnost ubránit se regresi a svodům falešné autority. V tomto případě, na samém počátku totalitní historie, měli členové mnohých skupin možnost zachovat si nezávislost a odolat lákavému svodu splnutí s totalitou. Takové řešení však zdaleka není jasné na samém počátku, pokušení totality mění svoji podobu s každou novou etapou historie.

Nejllepší obranou před vznikem nějaké nové totalitní moci je pevné svědomí jedinců-členů skupin: zejména ochota i schopnost členů skupiny zvědomovat a vyslovovat pravdivé kolektivní self. Pravda je tou hodnotou, tou mocností, která může chránit a uzdravovat člověka – jedince i lidskou skupinu.